

BULGARİSTAN'DA OMBUDSMANLIK KURUMU VE TÜRK AZINLIK HAKLARI

The Ombudsman Institution and Turkish Minority Rights in Bulgaria

Dr. Öğr. Üyesi Vildane ÖZKAN*

Geliş Tarih: 24.10.2025 | Yayına Kabul Tarih: 31.12.2025

Öz

Bu makale, Bulgaristan'da Ombudsmanlık kurumunun ulusal Türk azınlığın haklarını koruma konusundaki rolünü sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel sorunsalı, 1989 sonrası demokratikleşme sürecinde kurulan Ombudsmanlık kurumunun kültürel ve yapısal engeller karşısında azınlık haklarını ne ölçüde savunabildiğidir. Kuramsal çerçeve, kültürel ve tarihsel sosyoloji yaklaşımlarına dayanmakta olup Bourdieu (habitus, simgesel güç), Swidler (kültür kuramı), Alexander (kültürel sosyoloji), Habermas (iletişimsel eylem, kamusal alan), Fraser (karşı-kamusal alan), Taylor'ın (tanınma

Abstract

This article examines, from a sociological perspective, the role of the Ombudsman institution in protecting the rights of the national Turkish minority in Bulgaria. In this context, the main research question is to what extent the Ombudsman institution, established during the post-1989 democratization process, has been able to defend minority rights in the face of cultural and structural obstacles. The theoretical framework is based on cultural and historical sociological approaches, drawing upon the views of Bourdieu (habitus, symbolic power), Swidler (culture theory), Alexander (cultural sociology), Habermas (communicative action,

* Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü,
vildaneozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1534-9948.

siyaseti) vb. görüşlerinden yararlanılmaktadır. Yöntemsel olarak nitel bir araştırmadır. Süreç analizi tekniğiyle Ombudsmanlık kurumunun Türk azınlık haklarını koruma konusundaki etkisinin tarihsel gelişimi izlendi, ayrıca eleştirel söylem analiziyle ilgili yasal belgeler, raporlar ve medyadaki söylemler incelendi. Bulgular, Ombudsmanlık kurumunun bireysel başvurular aracılığıyla azınlık haklarını evrensel insan hakları temelinde savunduğunu, ancak siyasi baskılar, kurumsal yetersizlikler ve kültürel önyargılar nedeniyle bu savununun etkisinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Ombudsmanlık kurumu Türk azınlık için hak arama yollarını kurumsallaştırarak önemli bir mekanizma sunsa da kapsamlı yapısal dönüşümler olmadıkça etkisinin kısıtlı kalmaya devam edeceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Bulgaristan, Türk Azınlık, Azınlık Hakları, Kültürel Sosyoloji.

public sphere), Fraser (counter-public sphere), Taylor (politics of recognition), etc. Methodologically, it is a qualitative study. Using process analysis, the study traces the historical development of the Ombudsman's impact on Turkish minority rights. It also employs critical discourse analysis to examine relevant legal documents, reports, and media discourses. The findings reveal that the Ombudsman institution defends minority rights on the basis of universal human rights through individual applications, but the effectiveness of this defense remains limited due to political pressures, institutional shortcomings, and cultural prejudices. In conclusion, while the Ombudsman institution offers an important mechanism for institutionalizing avenues for seeking redress for the Turkish minority, its effectiveness is likely to remain limited unless comprehensive structural transformations occur.

Keywords: Ombudsman, Bulgaria, Turkish Minority, Minority Rights, Cultural Sociology.

GİRİŞ

Ombudsmanlık kurumu genellikle tekil vatandaşların şikâyetlerine tepki veren ve devlet ile birey arasındaki ilişkiye odaklanan bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. Oysa azınlık hakları, dil, eğitim ve kültürel kimlik gibi kolektif boyutları olan, topluluk düzeyinde ele alınması gereken talepleri içerir. Bireysel hak arama mekanizmaları ile azınlıkların kolektif hak beklentileri arasındaki bu gerilim, literatürde önemli bir tartışma konusudur (Kymlicka, 1996: 34-48). Nitekim bazı ülkeler, etnik/ulusal azınlıklara yönelik özel ombudsmanlık makamları oluşturarak bu alanda kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Ancak bu örneklerin sayısı oldukça azdır; Avrupa Birliği içinde sadece Finlandiya ve Macaristan'da (2005 öncesinde) azınlık haklarına odaklanan özel ombudsmanlar bulunmaktadır (Lloyd, 2005: 7). Buna karşılık Bulgaristan'da azınlık meseleleri, genel kamu denetçiliği kurumu olan Ombudsman ve 2005 yılında kurulan Ayrımcılığa Karşı Koruma Komisyonu geniş yetki alanı içinde ele alınmaktadır. Bulgaristan'da Ombudsman kurumunun statüsü, 2006'daki anayasa değişikliğiyle güçlendirildi. Anayasa'nın 91a maddesi uyarınca Parlamento, vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyacak bir Ombudsman seçmekle yükümlüdür. Bu çerçevede Ombudsman, tüm bireylerin haklarını koruma ve ayrımcılıkla mücadele etme görevine sahiptir (Constitution of the Republic of Bulgaria, 2023: md.91a).

Bulgaristan'daki en büyük etnik/ulusal azınlık, Türk azınlıktır. 2021 yılındaki nüfus sayımında, Bulgaristan'ın 6.519.789 kişilik toplam nüfusunun 508.378'i (%8,4) kendini Türk etnik kimliğine mensup olarak beyan etmiş; benzer biçimde 514.386 kişi (%8,7) ana dilinin Türkçe olduğunu bildirmiştir (National Statistical Institute, 2022). Ulusal Türk azınlık ülkenin özellikle kuzeydoğu ve güney bölgelerinde yoğunlaşarak Bulgaristan'ın demografik yapısında önemli bir topluluk oluşturmaktadır. Öte yandan, bazı gayriresmî kaynaklar Türklerin gerçek nüfusunun resmi rakamlardan çok daha yüksek olabileceğini öne sürmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi'nin bir denetim raporu, bazı azınlık temsilcilerinin 2021 sayımı sonuçlarını kabul etmeyerek kendi topluluklarının sayısının açıklanandan belirgin biçimde fazla olduğunu dile getirdiğini aktarmıştır (Council of Europe, 2024: 12). Bu görüşe göre, sayım sürecine ilişkin eksiklikler ve bazı kişilerin kendini beyan etmekten kaçınması nedeniyle Türk azınlığın gerçek oranı resmi istatistiklerde görüldenden daha yüksek olabilir.

Bu araştırma, Bulgaristan'da Ombudsmanlık kurumunun Türk azınlığın haklarını koruma konusundaki rolünü ve etkinliğini analiz etmeyi amaçlamakta; temel sorunsalı, Ombudsmanlığın kolektif bir etnik topluluğun (ulusal Türk azınlığın) hak ihlallerini giderme ve haklarını geliştirme bağlamında kültürel ve yapısal engeller karşısında ne derece etkili olabildiğidir. Bu konunun araştırılmasına duyulan ihtiyaç, kuramsal ve pratik birkaç nedene dayanmaktadır. İlk olarak, Ombudsman kurumunun azınlık toplulukları için potansiyel yararları literatürde vurgulanmakla birlikte bu alandaki çalışmalar sınırlıdır. Özellikle uzmanlaşmış azınlık ombudsmanları üzerine çalışmalar yeni gelişmeye başlamış; genel ombudsmanların azınlık hakları alanındaki rolü ise görece ihmal edilmiştir (Lloydd, 2005). İkinci olarak, mevcut bulgular Bulgaristan'da Ombudsmanlık ve benzeri insan hakları mekanizmalarının azınlıklar tarafından yeterince kullanılmadığına işaret etmektedir. Avrupa Konseyi'nin ulusal azınlıklar hakkındaki son raporunda, Türkler dâhil azınlık gruplarında Ombudsman veya Ayrımcılık Komisyonu gibi kurumlara başvuru konusunda bilinç ve güven eksikliği yaşandığı belirtilmiştir (Council of Europe, 2024). Bu durum, Ombudsmanlığın bireysel haklara odaklı yapısının kolektif azınlık taleplerini karşılama kapasitesine dair bir boşluk olduğunu göstermektedir. Söz konusu sorunsal, bu araştırma kapsamında tarihsel ve kültürel sosyoloji perspektiflerine dayanan bir çerçevede incelenmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal olguları tarihsel süreçler içinde inceleyen tarihsel sosyoloji yaklaşımı, kurumların oluşum ve dönüşümünde yapısal dinamiklerin etkisini vurgular. Theda Skocpol (1979), toplumsal devrimleri analiz ederken devlet yapıları, uluslararası ortam ve sınıf ilişkilerinin belirleyici olduğunu göstererek devrimleri yalnız bireylerin iradi eylemleriyle açıklamanın yetersizliğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Charles Tilly (1992), modern ulus-devletlerin savaş, sermaye birikimi ve kolektif mücadele süreçleri sonucunda şekillendiğini belirtmiş; savaşların ve kaynak rekabetinin devletin merkezi örgütlenmesinde kritik rol oynadığını vurgulamıştır. Bu çalışmada tarihsel sosyoloji perspektifiyle, Bulgaristan Ombudsmanlık kurumunun ortaya çıkışı ve gelişimi, 1989 sonrası demokratikleşme süreci ve geçmiş azınlık politikaları bağlamında ele alınmaktadır. Böylece Ombudsmanlığın bugünkü işlevi, geçmişten bugüne uzanan toplumsal dönüşümler bağlamında daha somut kavranabilir.

Kültürel sosyoloji yaklaşımı, toplumsal kurumları hukuki ve yapısal boyutların yanı sıra kültürel anlamlar ve pratikler ekseninde inceler. Ann Swidler (1986: 277), kültürü bireylerin eylemlerini biçimlendiren bir "alet takımı" olarak tanımlayarak kültürel değerlerin eylem üzerindeki dolaylı etkisine dikkat çeker. Bu bakışla Ombudsmanlık, salt hukuki bir denetim mekanizması değil, toplumun değerleri ve kimlik algılarıyla ilişkili bir kültürel aracı olarak görülebilir. Pierre Bourdieu'nun (1977) *habitus* ve *simgesel iktidar* kavramları, çoğunluk ve azınlık gruplarının kurumsal etkileşimlerinde kültürel dinamiklerin önemini anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, kültürel sosyolojinin "güçlü programı"nın öncüsü Jeffrey Alexander (2003), kültürü toplumsal yaşamı derinden etkileyen özerk bir anlam sistemi olarak ele alır ve kolektif anlatı ile simgelerin kurumların işleyişindeki rolünü vurgular. Bu kuramsal çerçeve bağlamında Ombudsmanlığın Türk azınlık şikâyetlerini ele alış biçimi, yalnızca hukuki mantıkla değil, yerleşik inançlar ve önyargılar gibi kültürel unsurlarla da biçimlenen bir süreç olarak çözümlenmektedir.

Modern demokratik toplumlarda kamusal tartışma ve tanınmaya dair kuramsal yaklaşımlar da bu çerçevede yer almaktadır. Jürgen Habermas (1996), sağlıklı bir kamusal alanın tüm kesimlerin özgürce katılımı ve akılcı müzakereyle oluştuğunu ileri sürmektedir. Nancy Fraser (1990) ise, tek bir kamusal alan olmadığını ve dışlanmış grupların kendi *karşı-kamusal alanlarını* oluşturarak seslerini duyurmalarının katılımcı demokrasi için vazgeçilmez olduğunu savunmaktadır. Charles Taylor (1994) da *tanınma siyaseti* kavrayışı çerçevesinde, azınlık kimliklerinin kamusal alanda değer görmemesinin o grup için simgesel bir haksızlık oluşturduğunu belirtmektedir. Habermas, Fraser ve Taylor'ın yaklaşımları bir arada ele alındığında, kamu yönetimi ve azınlık hakları tartışmalarına normatif bir boyut kazandırmaktadır; bu sayede Ombudsmanlık gibi kurumların yalnızca hukuki denetim değil, farklı toplumsal kesimlerin sesi olma işlevini de üstlenebileceği ortaya konmaktadır. Bu bağlamda Ombudsmanlık kurumu, katılımcı demokrasi, iletişimsel rasyonalite ve kültürel tanınma perspektifleriyle de ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, tarihsel sosyoloji yaklaşımı konunun yapısal ve tarihsel bağlamını ortaya koyarken kültürel sosyoloji yaklaşımı da kurumsal pratiklerin kültürel değerler ve güç ilişkileriyle bağını görünür kılmaktadır. Habermas, Fraser ve Taylor gibi kuramcıların katkıları ise demokratik katılım, iletişim ve tanınma boyutlarını derinlemesine ele almaya yardımcı olmaktadır. Böylelikle Ombudsmanlık kurumunun Türk azınlık haklarını kültürel önyargılar ve yapısal kısıtlar karşısında savunabilme kapasitesi, yapısal, kültürel ve normatif boyutları içeren çok boyutlu bir perspektiften incelenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenerek eleştirel söylem analizi ve süreç analizi teknikleri birlikte kullanıldı. Eleştirel söylem analizi, toplumsal güç ilişkilerinin ve eşitsizliklerin dilsel pratikler aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan eleştirel bir yöntemdir. Bu yaklaşım, metin ve söylem çözümlemesi yoluyla iktidar, ideoloji ve ayrımcılık biçimlerini inceleyerek toplumsal bağlamda dilin rolünü sorgular (Van Dijk, 2015). Nitekim Fairclough (2013) de söylemsel çözümlemeyi metin, söylem pratikleri ve toplumsal-kültürel bağlam boyutlarında ele alarak dil ile toplum arasındaki çift yönlü etkileşimi vurgulamaktadır.

Sosyolojide eleştirel söylem analizi, özellikle kültürel ve tarihsel bağlamlarda politika metinlerinin, kurumsal söylemlerin ve medya içeriklerinin incelenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Fairclough, 2013; Van Dijk, 2015). Bu sayede azınlık hakları, kimlik politikaları ve güç ilişkileri gibi konuların dil aracılığıyla nasıl ifade edildiği çözümlenebilmektedir.

Diğer yandan, süreç analizi (literatürde *süreç izleme* olarak da bilinir), incelenen olgunun zamansal akışı içindeki önemli dönüm noktalarını ve nedensel bağlantıları anlamaya odaklanan nitel bir araştırma tekniğidir. Bu yöntem, tekil bir vakayı derinlemesine araştırarak olayların ardışık aşamalarına ilişkin kanıtları sistematik biçimde analiz eder; böylece olguyu açıklayabilecek nedensel mekanizmaları belirlemeyi hedefler. Nitel araştırma literatüründe süreç izleme, vaka içi analizde nedensel çıkarımlar yapabilmek için temel araçlardan biri olarak görülmektedir (Collier, 2011). Özellikle karşılaştırmalı tarihsel çalışmalar ve siyaset bilimi alanında, bir olaydaki gelişim sürecini adım adım izleyerek kuramsal açıklamaları test etme imkânı verdiği için son yıllarda giderek daha fazla kullanılmaktadır (Bennett ve Checkel, 2014). Böylece süreç analizi, incelenen konunun tarihsel ve toplumsal bağlamını anlamamızı sağlayan güçlü bir metodolojik çerçeve sunar.

Bu yöntemsel çerçeve, araştırma sorunsalının analizinde uygulandı. Eleştirel söylem analizi, Bulgaristan Ombudsmanının ulusal Türk azınlık haklarına ilişkin resmi söylemini çözümlemek için kullanıldı. 2005–2024 yılları arasında Ombudsmanlık kurumu tarafından yayımlanan yıllık raporlar, basın açıklamaları ve benzeri dokümanlar incelenerek bu metinlerde ulusal Türk azınlığının haklarına dair ifadelerin dil yapıları ve vurgu biçimleri ESA teknikleriyle ayrıntılı biçimde çözümlendi. Bu çözümleme sırasında Ombudsman'ın kullandığı sözcük seçimleri, söylemsel stratejiler ve vurgu yaptığı temalar belirlendi. Belirlenen bu unsurların azınlık hakları bağlamında hangi ideolojik önkabulleri yansıttığı ve kurumsal iktidar söylemini nasıl biçimlendirdiği tartışıldı. Süreç analizi ise Ombudsmanlık kurumunun ulusal Türk azınlığının haklarını koruma rolünün zaman içindeki gelişimini izlemek amacıyla uygulandı. Bu çerçevede, Ombudsmanlığın kuruluşundan günümüze kadar azınlık haklarıyla ilgili gerçekleşen önemli yasal düzenlemeler, kurumsal girişimler ve toplumsal olaylar kronolojik olarak incelendi.

Sonuç olarak, bu çalışmada eleştirel söylem analizi ile süreç analizinin bir arada kullanılması kuramsal ve metodolojik açıdan uygundur. Eleştirel söylem analizi, Ombudsmanlık kurumunun söylemindeki gizil anlamları, iktidar ilişkilerini ve kültürel temaları ortaya çıkararak ulusal Türk azınlığının haklarına dair söylemsel repertuarın eleştirel bir dökümünü sunmaktadır. Süreç analizi de bu söylemin yerleştiği tarihsel zemini ve kurumsal gelişim çizgisini görünür kılarak, kültürel ve tarihsel sosyoloji perspektifinin gerektirdiği bağlamsal derinliği sağlamaktadır. Bu iki tekniğin birlikte kullanılması, araştırma sorunsalının yapısal ve kültürel boyutlarıyla ele alınmasını sağlamıştır. Bu sayede bir yandan söylemin içerdiği anlam ağları mikro düzeyde incelenebilmiş, diğer yandan söylemin zaman içindeki dönüşümü ve toplumsal yapıyla etkileşimi makro düzeyde izlenebilmiştir. Bu teknikler, mevcut belge ve kayıtlar üzerinde derinlemesine inceleme yapmaya imkân vermektedir. Ancak konuyla doğrudan ilişkili belge sayısı, oldukça az ve sınırlı sayıdadır.

3. BULGARİSTAN'DA OMBUDSMANLIK KURUMUNUN GELİŞİMİ

Sosyalizm sonrası demokratikleşme sürecinde vatandaşların hak ihlallerine karşı başvurabileceği bağımsız bir denetim organı oluşturmak amacıyla 2003'te Ombudsman Yasası kabul edilmiş, yasa 1 Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025; Doğan ve Kalkısım, 2024: 28-30). İlk Ombudsman, 13 Nisan 2005'te Parlamento tarafından seçilen Ginyo Ganev (görev dönemi 2005–2010) olmuştur. Ganev, uzun yıllar milletvekilliği yapmış ve “insan hakları savunucusu” kimliğiyle tanınan bir hukukçudur (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025). 2006'daki anayasa değişikliği (91a maddesi eklendi), Ombudsman'ı bağımsız anayasal organ statüsüne yükselterek vatandaş haklarını izleme, insan hakları standartlarını denetleme ve hak ihlallerinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkileri tanıdı (Constitution of the Republic of Bulgaria, 2023). 2007'deki düzenlemelerle ise Ombudsman'ın yüksek yargıdan kanun yorumuna dair bağlayıcı karar talep edebilmesi mümkün hale geldi (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025). Bu reformlar sayesinde Ombudsmanlık, bireysel şikâyetlere bakan pasif bir ofis olmaktan çıkıp kamusal gücü dengeleyen etkin bir hak koruyucu kuruma dönüştü. Ombudsman, dilekçelere yanıt vermenin yanı sıra resen incelemeler yaparak idarenin yapısal sorunlarını gündeme taşımış ve hukukun üstünlüğünün güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'ne göre Ganev'e ayrımcılık şikâyetleri genellikle Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu olan KZD'ye (Komisiyata za Zastita ot Diskriminatsiya, t.y.) yönlendirildiği için çok az ulaşmıştır; yine de Ombudsman özellikle bazı Roman yurttaşların kötü muamele veya ayrımcılık şikâyetlerini inceleyerek ilgili kurumlara tavsiyelerde bulunmuştur (Hammarberg, 2010). Böylece ilk yıllarda Ombudsmanlık kurumsallaşıp toplumsal meşruiyet kazanmıştır; eski sosyalist rejimden miras kalan güçlü bürokrasi ile yeni demokratik hak arama mekanizması arasında uyum sağlanmaya çalışılmış, Ombudsman devlet ile vatandaş arasında güven tesis eden yeni bir demokratik aktör olarak öne çıkmaya başlamıştır.

2010'da Ganev'in görev süresi dolduğunda Parlamento, eski Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı Konstantin Pençev'i Ombudsman seçti (2010–2015). 2012'de Paris Prensipleri'ne uyum amacıyla yapılan yasal değişikliklerle Ombudsman, BM İşkenceye Karşı Protokol kapsamında Ulusal Önleme Mekanizması (NPM) görevini üstlendi ve çocuk haklarının korunmasında resmen sorumluluk aldı (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025).

2015'te eski milletvekili Maya Manolova Ombudsman oldu (2015–2019) ve kurumun görünürliğini artırdı. Manolova, Ombudsmanlığı halkın ayağına götürmek için gezici ofisler ve yerel irtibat noktaları açarak “yerinde ombudsmanlık” modelini uyguladı (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025). Onun çabalarıyla Ombudsman, yalnız şikâyet işleyen bir makam olmaktan çıkıp sosyal kampanyalar yürüten, basın ve sosyal medyada hak ihlallerini kamuoyu gündemine taşıyan etkin bir aktöre dönüştü. 2018'de yapılan bir yasa değişikliğiyle Ombudsman, özel sektör kaynaklı hak ihlali şikâyetlerini de inceleme yetkisi kazandı. Manolova ve yardımcısı (ardılı) Diana Kovaçeva döneminde Bulgaristan Ombudsmanlığı, uluslararası düzeyde en yüksek akreditasyon olan “A Statüsü”nü elde ederek BM insan hakları mekanizmalarında söz sahibi oldu.

2019'da Manolova görevi bırakınca Parlamento Prof. Diana Kovaçeva'yı Ombudsman olarak atadı. Kovaçeva döneminde (2019-2025) Ombudsmanlık dijital çağdaki hak ihlali risklerine odaklanarak yapay zekâ uygulamalarının kişisel veriler, mahremiyet ve ayrımcılık boyutlarındaki tehditlerine karşı hükümeti ve toplumu uyardı

(Bulgaristan Ombudsmanı, 2025). Kovaçeva'dan sonra 2025-2030 dönemi için seçilen Bulgaristan Ombudsmanı, hukuk eğitimi almış olan Velislava Dineva Delçeva oldu.

Ombudsmanlık kurumu 2020'lerde kurumsal kapasitesini genişletmiş ve toplumda oldukça güvenilir bir hak arama mercii haline gelmiştir. Kuruma yılda on binlerce başvuru yapılmakta, Ombudsman tavsiyelerinin yaklaşık %96'sı uygulamaya konulmaktadır (ENNHRI, 2020; ENNHRI, 2021). Bu yüksek uygulama oranı, Ombudsman'ın kamu yönetimi üzerindeki etkisini ve hesap verebilirlik kültürünü yerleştirme başarısını göstermektedir. Ombudsman, "halkın savunucusu" kimliğiyle toplumun farklı kesimlerince güven duyulan bir otorite haline gelmiş ve anketlerde ülkenin en güvenilir kamu aktörleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte AB ve Avrupa Konseyi raporları kuruma dair eleştiriler getirmiştir. Örneğin AB ilerleme raporlarında, Roman vatandaşların maruz kaldığı sistematik ayrımcılık ve dışlanma Bulgaristan'ın en ciddi insan hakları sorunu olarak vurgulanmıştır (Rangelov, 2010). Ombudsmanlık kurumu dezavantajlı grupların haklarını korumada etkin olsa da bu kesimlerden gelen başvurular sınırlı kalmıştır. Avrupa Konseyi uzmanları, Ombudsman'ın ve KZD'nin azınlık haklarına yeterince proaktif yaklaşmadığını belirtmektedir. 2024 tarihli bir Avrupa Konseyi raporu, ne Ombudsman ne de KZD'nin azınlıkların karşılaştıkları zorlukları öncelikli alan olarak görmediğini; ayrıca her iki kuruma da Türkçe veya Roman dilinde başvuru yapılamamasının azınlıklar için dil engeli yarattığını bildirmiştir (Council of Europe, 2024). Anayasal güvencelere rağmen atama süreçlerindeki siyasi pazarlıklar ve bütçe kısıtları, kurumun tam etkinliği ve tarafsızlığı konusunda zaman zaman soru işaretleri yaratabilmektedir. Nitekim BM Ulusal İnsan Hakları Kurumları Alt Komitesi, 2019'da Ombudsmanlığa "A Statüsü" vermekle birlikte, atamaların şeffaf ve sivil toplum katılımı yapılmasını ve kurumun artan görevleri için yeterli mali kaynak sağlanmasını tavsiye etmiştir (ENNHRI, 2020). Özetle, 2005–2025 arasında Bulgaristan Ombudsmanlığı kurumsal kapasitesini ve etki alanını genişletmiştir. Eleştirel bir bakışla bu süreç, ülkedeki demokratik dönüşümün ve kamu kurumlarında hesap verebilirlik kültürünün yerleşmesinin hem göstergesi hem de aracı olarak okunabilir.

Bulgaristan'da Ombudsmanlıktan ayrı bir "azınlık ombudsmanı" mekanizması olmadığından, 2005'te ayrımcılık karşıtı yasa ile kurulan KZD (Komisiyata za Zaštita ot Diskriminatsiya) azınlık haklarının korunmasında özel bir başvuru mercii işlevi görmektedir. KZD, AB'nin 2000/43/EC ve 2002/73/EC sayılı direktifleri gereği oluşturulan ulusal eşitlik kurumu niteliğindedir. KZD, yarı-yargısal yetkilere sahip dokuz üyeli bir komisyondur (üyeleri Meclis ve Cumhurbaşkanı atar). Görev alanı, herkesi ırk, etnik köken, din, dil, cinsiyet, engellilik, yaş vb. temellerde ayrımcılığa karşı korumayı hedefler. KZD, iletilen ayrımcılık şikâyetlerini inceleyip karara bağlama ve ihlal tespit ettiğinde para cezası veya ilgili uygulamanın durdurulması gibi bağlayıcı idari yaptırımlar uygulama yetkisine sahiptir. Ayrıca mevzuatı eşitlik ilkesi yönünden denetleyerek ayrımcılığa yol açan düzenlemelerin değiştirilmesini tavsiye edebilmektedir (Komisiyata za Zaštita ot Diskriminatsiya, t.y.).

KZD, yürütme organından bağımsızdır ve devlet kurumlarının uygulamalarını hukuka aykırı bularak yaptırım uygulayabilir. Azınlık hakları konusunda KZD, kolektif haklardan ziyade ayrımcılık yasağı ve eşit muamele ilkesi temelinde faaliyet gösterir. Öncelikle Romanlar, sonrasında az sayıda da olsa Türkler, KZD'ye en sık başvuran gruplardır. Komisyon raporları, etnik temelli ayrımcılığın eğitim, istihdam, sağlık, medya ve kamu hizmetleri gibi çeşitli alanlarda sürdüğünü göstermektedir. 2021'de KZD, etnik temada 42 yeni ayrımcılık vakası incelemiştir; 2022'de bu sayı 27, 2023'ün ilk 10 ayında

ise 34 olmuştur (Council of Europe, 2024: 15). Vakaların çoğu Roman toplumuna ilişkin olsa da Türk azınlıktan başvurular da gelmektedir. Türkçe konuşan vatandaşların kamu hizmetlerinde dil engeline takılması, Türk çocuklara anadilde eğitim imkânının sınırlı olması veya medyada Türk azınlığa yönelik nefret söylemi gibi konular dolaylı da olsa KZD'nin gündemine girmektedir. Örneğin ulusal televizyonda Türkçe haber yayınına karşı yürütülen kampanyalar veya bazı belediyelerde Türkçe yer adlarına getirilen itirazlar, KZD'nin incelediği ve tavsiye kararı ürettiği konular arasındadır. Ancak Bulgaristan hukukunda azınlıklara kolektif hak statüsü tanınmadığından KZD kararları genellikle bireysel ayrımcılık vakalarıyla sınırlıdır. Azınlıkların dil ve kültürel hakları daha çok Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler kapsamında ele alınmakta; KZD ise bu sözleşmelerin iç hukukta uygulanmasını dolaylı biçimde teşvik etmektedir.

Ombudsman ile KZD, vatandaş haklarını koruma misyonu çerçevesinde birbirini tamamlayan kurumlardır. Ombudsman, kamu otoritelerinin kötü yönetimi veya adaletsiz uygulamalarını genel olarak denetlerken KZD, ayrımcılık iddialarını hukuki zeminde değerlendirir. Uygulamada Ombudsman, ayrımcılık saptadığı sorunları çoğunlukla KZD'ye iletmekte veya KZD kararlarını izlemektedir. Benzer bir biçimde KZD'nin çalışmalarında ortaya çıkan sistemseller sorunlar (örneğin Romanların konut hakkı ihlalleri) Ombudsman tarafından raporlarla hükümete iletebilmektedir. 2019'da engelli haklarının izlenmesi için Ombudsman ve KZD'nin birlikte oluşturduğu ortak kurul, bu iş birliğinin güncel bir örneğidir (Bulgaristan Ombudsmanı, 2025). KZD her yıl yüzlerce ayrımcılık başvurusunu sonuçlandırmaktadır; bu da ülkede ayrımcılık iddialarının yaygın olduğuna ve bu alandaki başlıca merciin KZD olduğuna işaret eder. Türk azınlıkla ilgili vakalar da KZD kararlarına yansımıştır. Örneğin bir belediye başkanının Türk kökenli vatandaşlar hakkında aşağılayıcı ifadeler kullanması üzerine KZD resen soruşturma başlatıp ayrımcılık tespiti yapmıştır. Sonuç olarak Bulgaristan'da etnik azınlıkların kolektif hakları için ayrı bir ombudsman mekanizması olmasa da KZD, azınlık haklarının korunmasında fiilen kilit bir kurumsal aktördür. Ancak Avrupa Konseyi, KZD'nin tam bağımsızlığının sağlanması (üye atamalarının siyasetten arındırılması, bölgesel varlığının güçlendirilmesi vb.) yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır (Council of Europe, 2020). Bu da ayrımcılıkla mücadele mekanizması mevcut olsa bile azınlıkların kuruma güven duyması ve etkinliğinin artması için yapısal iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Bu tarihsel ve kurumsal bağlam temelinde Bulgaristan Ombudsmanlığı ile KZD'nin azınlık haklarını koruma performansı, kültürel ve tarihsel sosyoloji perspektifiyle eleştirel biçimde incelenebilir. Azınlık haklarının kurumsal güvencedeki sınırlılığı, ülkenin sosyalist Bulgar kimliğine dayalı ulus-devlet inşa sürecinden miras kalan söylem ve yapısal etkenlere dayanmaktadır. Resmî söylem "ulusal azınlık" ve "azınlık dili" terimlerini kullanmaktan kaçınarak yerine "azınlık grupları, etnik gruplar, ana dil" ifadelerini tercih etmiştir (Council of Europe, 2024: 10); böylece tüm vatandaşların eşit olduğu vurgulanıp kolektif hak talepleri geri plana itilmiştir. Örneğin Bulgaristan Anayasası, etnik, dini veya dilsel toplulukları "azınlık" olarak anmayıp yalnızca tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu ve ayrımcılığın yasak olduğunu belirtir (Bulgaristan Anayasası, md.6). Bu yaklaşım, Fransa gibi ülkelerdeki cumhuriyetçi eşit vatandaşlık anlayışına benzer biçimde, azınlık gruplara özel statü tanınmasını gerekli görmemektedir. Avrupa Konseyi'nin bir raporu da ana dil öğrenme hakkı dışında azınlıklara kendi dillerinde kültür, medya, yerel yönetimlerle iletişim veya siyasal katılım alanlarında özel haklar tanıyan kapsamlı bir yasal çerçeve bulunmadığını vurgulamıştır

(Council of Europe, 2020). Bu nedenle Ombudsmanlık veya KZD, azınlıkların sorunlarını bireysel hak ihlalleri düzleminde ele almakta; kolektif hak talepleri siyasi zeminde karşılık bulmamaktadır.

Yapısal açıdan Ombudsmanlığın azınlık haklarını savunmada sınırlı kalmasının birkaç nedeni vardır: (1) Ombudsman resen harekete geçse bile yaptırım yetkisi olmadığından özellikle azınlıklarla ilgili yapısal sorunlarda (örn. Roman mahallelerinin yıkımı, Türk azınlığın dil talepleri) etkisi sınırlı kalmaktadır. (2) Ombudsman meclis çoğunluğuyla seçildiği için siyasi etkiye açıktır; bu durum kurumun bağımsızlığına gölge düşürerek azınlıklarla ilgili hassas konularda çekingen davranmasına yol açabilir. (3) KZD üyelerinin belirlenmesi de politiktir; hükümet değişimlerinde Komisyonun yapısı siyaseten değişebilmektedir. Avrupa Konseyi 2024 raporu, KZD'nin hâlâ Paris Prensipleri'ne tam uyum sağlayamadığını ve şeffaf, katılımcı bir atama süreci eksikliği nedeniyle ancak "B Statüsü" alabildiğini not etmektedir (Council of Europe, 2024). Ayrıca Bulgaristan'da azınlık haklarına dair reformlar çoğunlukla dış baskıyla gerçekleşmiştir. AB üyelik sürecinde zorunlu hale getirilen ayrımcılık karşıtı yasalar ve insan hakları standartları, Ombudsmanlık ve KZD gibi kurumların kurulup güçlendirilmesinde itici güç olmuştur.

Öte yandan iç siyasette azınlık hakları sıkça popülist ve aşırı milliyetçi söylemlerin hedefi olmaktadır. Türk azınlık, en kalabalık etnik azınlık olması ve Türkiye ile ilişkilerde stratejik bir konu olması nedeniyle siyasi kutuplaşmayı tetikleyebilmektedir. Bu nedenle Ombudsman'ın Türk azınlığın kültürel hakları konusunda proaktif adımları siyasi risk taşır. Nitekim ulusal televizyonda Türkçe haber yayını yapılması dahi geçmişte aşırı milliyetçi tepkiler doğurmuş; Ombudsman bu yayına ancak ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı çerçevesinde dolaylı destek verebilmiştir. Eleştirel söylem analizine göre Bulgaristan'da "azınlık hakları" söylemi çoğu zaman "ayrıcalık" veya "bölücülük" şeklinde çerçevelenmekte, bu yüzden insan hakları kurumları bile bu konuda temkinli dil kullanmaktadır. Örneğin Ombudsmanlığın açıklamalarında Romanların yaşadığı sorunlar "dezavantajlı grupların topluma dahil edilmesi" gibi genel ifadelerle anılırken, Türk azınlığın talepleri genellikle belirli bir dilekçenin incelenmesi düzeyinde tutulmaktadır. Bu söylemsel strateji, kurumların çoğunluk toplumundan gelebilecek tepkileri dengelemeye çalıştığını göstermektedir.

Sonuç olarak Bulgaristan Ombudsmanlığı ve KZD, demokratikleşme sürecine önemli katkılar sunarak kamu yönetiminde hesap verebilirliği artırmış ve vatandaşların hak arama bilincini yaygınlaştırmıştır. Ancak azınlık hakları alanındaki katkıları yapısal ve söylemsel engeller nedeniyle sınırlı kalmıştır. Ombudsmanlık kurumu on binlerce vatandaşın sorununu çözüme kavuşturup hukuk devletine hizmet etmiş olsa da azınlık gruplarının kolektif taleplerini gündeme getirmekte çekingen davranmıştır. KZD ise ayrımcılık vakalarını cezalandırarak bireysel adalet sağlamış, fakat Türk toplumunun dil hakları gibi kolektif sorunlara çözüm üretememiştir. Bu süreçsel durum, Bulgaristan örneğinin Güneydoğu Avrupa'da görülen "zayıf çokkültürlülük" olgusuna işaret etmektedir: Demokratik kurumlar ve yasalar bulunsun da tarihsel güvensizlikler ve kimlik siyasetinin gölgesi azınlık haklarının tam anlamıyla yaşama geçirilmesini engellemektedir. Yine de Ombudsmanlık kurumunun kazandığı saygınlık ve uluslararası bağlantılar (örn. BM ve Avrupa Konseyi nezdinde bazen "A Statülü" bazen "B statülü" bir kurum olsa da) ülke içinde hak odaklı söylemi güçlendirmektedir. Gelecekte Ombudsman ve KZD'nin tavsiyelerine politika yapıcılarca daha fazla kulak verilmesi ve sivil toplum iş birliğinin artırılması halinde azınlık hakları alanındaki mevcut sınırlılıkların

aşılması mümkün olabilir. Bulgaristan Ombudsmanlığı örneği, eleştirel süreç analizi bakışıyla kurumsal değişimin toplumsal söylem ve iktidar yapılarıyla nasıl etkileşim içinde olduğunu göstermektedir: Kurum demokratikleşmenin önemli bir yapıtaşı olmakla birlikte etkisi içinde bulunduğu sosyo-politik bağlamın elverdiği ölçüde sınırlıdır.

4. ULUSAL TÜRK AZINLIĞIN KONUMU VE TANINMA SORUNU

Bulgaristan'daki ulusal Türk azınlığı, Osmanlı devleti mirasının devamı olarak ülkenin en büyük azınlık topluluğunu oluşturur ve tarihsel süreçte konumu büyük ölçüde devletin ulus inşası politikalarıyla biçimlenmiştir. 1878'de bağımsızlığın kazanılmasından itibaren Türk topluluğu nüfusun en az yaklaşık %10'u gibi önemli bir bölümünü teşkil etse de, farklı dönemlerde siyasal koşullara bağlı olarak değişen muamelelere maruz kalmıştır. İlk dönemde Berlin Antlaşması (1878) ve Tırnovo Anayasası (1879) ile bazı temel kültürel haklar tanınmışsa da, homojen bir ulus-devlet inşa etme çabaları zamanla Türk azınlık üzerinde artan baskılar üretmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında sosyalist rejimin ilk yıllarında belirli bir kültürel özerklik alanı bulan Türk toplumu, ilerleyen yıllarda yine baskılarla karşılaşmıştır. Tarihsel sosyoloji perspektifinden bakıldığında, bu dalgalı seyrin ardında devlet elitleri ile azınlık topluluğu arasındaki güç mücadeleleri ve yapısal dönüşümlerin yattığı görülür. Nitekim Skocpol (1979) ve Tilly'nin (1992) vurguladığı üzere, modern ulus-devletler homojen bir kimlik yaratma sürecinde kimi zaman azınlıkları dışlayarak veya baskılayarak "dayanıklı eşitsizlik" örüntüleri üretmektedir. Gerçekten de 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın sonlarına dek Bulgaristan'da yüz binlerce Türk kökenli kişi etno-kültürel kimlikleri nedeniyle periyodik olarak katliamlara ve zorla göçlere maruz kalmış; ülkeden sürülenlerin büyük bölümü Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır (Özkan, 2024b). Bu tarihsel süreç, günümüzde Bulgaristan'daki ulusal Türk azınlığın toplumsal ve hukuki konumunu kavramak için temel bir zemin sunmaktadır. Her ne kadar 1991 Anayasası tüm vatandaşlar için eşitlik ilkesini vurgulasa da Bulgaristan, ulusal azınlık haklarını tanımadan, hakları bireysel düzeyde ele alan bir model benimsemiştir. Nitekim anayasada "azınlık" veya "azınlık dili" gibi terimler geçmemekte; yalnızca Bulgarcanın devletin resmî dili olduğu ve tüm vatandaşlarca öğrenilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir. Bu bireyci ve üniter yaklaşım, Türk azınlığın dil, eğitim ve temsile ilişkin kolektif taleplerinin kurumsal düzeyde karşılık bulmasını zorlaştıran yapısal bir çerçeve oluşturmuştur.

1980'li yıllarda doruk noktasına ulaşan zorla asimilasyon ¹ politikaları, Bulgaristan'ın otokton Türk azınlığı açısından konumu derinden sarsan bir dönüm noktasıdır. Zorla asimilasyonun aşırıya varılarak hızlandırıldığı 1984–1989 döneminde Todor Jivkov rejiminin yürüttüğü ve resmî adı "Vizroditelen Protse" (Yeniden Doğuş Süreci) olan etnik soykırım kapsamında, Türk azınlığa mensup yüz binlerce insanın adları zorla Bulgar adlarıyla değiştirildi, Türkçe konuşmak ve kültürel pratikler yasaklandı; binlerce kişi tutuklanarak toplama kamplarına gönderildi, bir kısmı ise sürgün sırasında veya direniş nedeniyle yaşamını yitirdi. Devletin Türk kimliğini silmeyi amaçlayan bu etnik-kırım hamlesi, daha sonra resmî düzeyde de mahkûm edilmiştir: 2006 yılında Bulgaristan temsilcileri uluslararası bir forumda söz konusu

¹ "Forced assimilation" ifadesi, Türkçe'ye "zorla asimilasyon" yerine, genellikle yanlış bir biçimde "zorunlu asimilasyon" olarak çevrilmiştir. "Zorla" sözcüğü, "forced" sözcüğündeki gibi politik bir zoru daha somut ifade edebilenken, "zorunlu" sözcüğünde politik zor daha az görünürdür. Bu nedenle çalışma kapsamında "zorla asimilasyon" ifadesi tercih edilmiştir.

uygulamayı “etnik soykırım” olarak nitelemiş, 11 Ocak 2012’de ise Bulgar Parlamentosu bu politikayı resmen kınayan ve 1989’da 360 binden fazla Türkün ülkesinden sürülmesini “etnik temizlik” olarak tanımlayan bir bildiri kabul etmiştir (Özkan, 2024b; 2018). Bu *etnik soykırım* ve *etnik temizlik* süreci, Türk azınlık için yalnızca fiziki nüfus kaybıyla değil, aynı zamanda kolektif bellekte açtığı derin yaralarla günümüzde de devam eden kolektif bir travma yaratmıştır.

Bu travmatik süreci çözümlenekte kültürel sosyolojinin kavramları oldukça yol göstericidir. Örneğin Pierre Bourdieu’nun “simgesel güç” kavramı, devletin adları zorla değiştirmesi, başka bir deyişle *ad-kırımı* (Özkan, 2024b; 2018) eylemini, bireylerin kimlik tanımlarını kendi otoritesiyle yeniden dayatması şeklinde bir simgesel şiddet olarak anlamlandırmamıza imkân tanır. Gerçekten de devlet, “adı koyma” gücünü kullanarak Türk azınlığa kendi kimlik tanımını zorla dayatmıştır. Totaliter sosyalist rejimin bu etnik-kırımı “yeniden doğuş süreci” olarak sunması ise, iktidar seçkinlerinin dil aracılığıyla şiddeti meşrulaştırmasının tipik bir örneğini oluşturur. Van Dijk’in (2015) belirttiği üzere iktidar sahipleri ideolojik amaçlarını dil yoluyla normalleştirmeye çalışır; nitekim Jivkov rejimi kitlesel ad değiştirme politikasını “yeniden doğuş” söylemiyle çerçeveleyerek etnik soykırım politikasını pozitif bir ulusal hamle gibi göstermeye çalışmıştır. Öte yandan, 1984–89 yılları arasında yaşananlar Türk azınlık açısından kuşaklar boyu aktarılan ortak bir kültürel travma haline gelmiştir. Alexander’ın (2003) kültürel travma kuramına göre topluluklar, böylesi büyük ölçekli kimlik yaralanmalarını anlamlandırmak için ortak anlatılar geliştirir. Nitekim Bulgaristan Türkleri, 1984–89 sürecini açıkça “soykırım” terimiyle değil daha çok “asimilasyon” ve “göç” sözcükleriyle anılan bir mağduriyet anlatısına dönüştürmüşlerdir (Özkan, 2024b). Ancak Bulgar çoğunluk toplumunda tarihsel bellek, “Türk köleliği” gibi Osmanlı dönemine atfı yapan söylemlerin gölgesinde inşa edildiğinden, azınlığın travmatik deneyimleri uzun süre çoğunluk tarafından dillendirilmemiş ve kamusal alanda sessizleştirilmiştir (Özkan, 2024a; Özkan, 2024b). Mağdurların acıları kamusal bellekten büyük ölçüde dışlanmış, bu acı ancak sessizlik içinde, topluluk içi aktarımla kuşaktan kuşağa taşınabilmiştir. Sonuç olarak, 1980’lerin soykırım girişimi hem demografik hem kültürel sonuçları bakımından Bulgaristan Türklerinin toplumsal konumunu ağır biçimde sarsmış ve ülkenin azınlık hakları tartışmalarında bir kırılma noktası olarak tarihe geçmiştir.

Aradan otuz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen günümüzde de Türk azınlığın temel talepleri ve karşılaştığı sorunlar tam olarak çözüme kavuşmamıştır. 1989 sonrası demokratikleşme ile birlikte topluluk birçok temel hakkını geri kazanmıştır; örneğin etnik-soykırım döneminde değiştirilen adların resmi kayıtlarda hâlâ Bulgarca kalmasına karşın tekrar kullanma hakkı elde etmiş, dini ibadet özgürlüğüne kavuşmuş ve Türk toplumunun çıkarlarını temsil etme iddiasındaki siyasi partiler kurulmuştur. Ne var ki Bulgaristan’ın hukukî ve kurumsal düzeni, azınlık haklarını yalnız bireysel düzeyde tanımakla sınırlı kalmış, kolektif haklara duyarlı kapsamlı iyileştirmeler yapılmamıştır. Ülkenin resmî dili Bulgarca olup tüm yurttaşlar tarafından kullanılması zorunludur; Türkçe ve diğer azınlık dilleri kamu yönetimi ile eğitim-öğretimde herhangi bir resmî konuma sahip değildir. Anayasa’nın 36. maddesi, anadili Bulgarca olmayanların kendi dillerini öğrenme ve kullanma hakkını güvence altına almışsa da bu hüküm uygulamada ancak okullarda seçmeli ders imkânı ile sınırlı biçimde uygulanabilmektedir. Nitekim devlet okullarında Türkçe dersleri ancak program dışı seçmeli olarak sunulabilmekte, haftalık ders saatleri çok sınırlı tutulmakta ve pedagojik destek yetersiz kalmaktadır. Üstelik özellikle taşra bölgelerinde Türkçe seçmeli derslere erişim giderek azalmış; Türkçe öğrenen öğrencilerin sayısı, Türklerin toplam nüfus içindeki payıyla

kıyaslandığında son derece düşük seviyelere gerilemiştir (Council of Europe, 2024: 4-5). Medya ve kültürel temsil alanlarında da benzer sıkıntılar devam etmektedir (U.S. Department of State, 2022). Örneğin devlet televizyonunda Türkçe haber ve programlar ancak çok kısıtlı sürelerle yayınlanmakta; resmî törenlerde veya kamusal mekânlarda Türkçeye neredeyse hiç yer verilmemektedir. Dolayısıyla, anadilde eğitim olanağının eksikliği, kamusal hizmetlerde çift dillilik imkânının bulunmayışı gibi yapısal sorunlar karşısında Türk azınlık üyeleri, bu kolektif taleplerini dile getirebilecekleri kurumsal mekanizmaların yokluğuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Tam da bu noktada, Bulgaristan'da 2005 yılında kurulan Ombudsmanlık kurumu önemli fakat sınırlı bir rol oynamaktadır. Ombudsman, ülkedeki insan haklarını koruma mekanizmalarının bir parçası olarak tüm vatandaşların şikâyet başvurularını incelemekle ve idareye karşı bağımsız bir denetçilik yapmakla yükümlüdür. Ancak kurumsal yapısı gereği Ombudsman, bireysel müracaat ve ihlallere odaklıdır; belirli bir topluluğun kolektif hak taleplerini doğrudan ele alacak proaktif bir yetki alanı bulunmamaktadır.

Ombudsmanlık makamı, bir kamu denetçisi olarak örneğin bir vatandaşın maruz kaldığı ayrımcılık vakasını veya hukuksuz bir idari uygulamayı soruşturup ilgili kurumlara tavsiyelerde bulunabilir. Fakat Türk azınlığın dilinin eğitimde kullanılması, kültürel özerklik talepleri ya da kamusal yaşamda eşit temsil gibi konular, bireysel şikâyet mekanizmasının kapasitesini aşan ve siyasi irade gerektiren yapısal meselelerdir. Bu nedenle, ülkenin otokton Türk azınlığını ilgilendiren kolektif sorunlar Ombudsman'ın gündemine yeterince yansımamaktadır. Nitekim Avrupa Konseyi uzmanlarının da belirttiği üzere, Bulgaristan'da ne Ombudsman ne de Ayrımcılığa Karşı Koruma Komisyonu (KZD) azınlıkların karşılaştığı güçlükleri öncelikli bir gündem olarak görmektedir. Azınlık mensuplarının da bu kurumlara başvuru oranı oldukça düşüktür; bunda hem farkındalık eksikliği hem de kuruma yönelik güvensizlik payı etkili olmaktadır (Council of Europe, 2024). Ayrıca Ombudsman'ın karar ve tavsiyelerinin bağlayıcı olmaması, azınlığın yapısal sorunlarında devlet politikalarını değiştirecek ölçüde bir etki yaratmasını engellemektedir. Özetle Bulgaristan Ombudsmanı, bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık veya hak ihlallerine karşı önemli bir hukuki başvuru yolu sağlasa da, kolektif azınlık sorunlarına duyarlı bir kurumsal çerçeve sunamamaktadır. Bu durum, Türk azınlığın eğitim, dil ve kimlik konularındaki meşru beklentilerinin büyük ölçüde siyaset kurumu ve kamuoyu üzerinden dile getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak burada da azınlık taleplerinin kamusal alanda ifade bulması ve karşılanması sorunu karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel sosyoloji ve eleştirel toplumsal kuram, Türk azınlığın güncel taleplerinin mevcut kurumsal yapı içinde neden yeterince karşılık bulamadığını anlamamıza yardımcı olacak kavramsal araçlar sunmaktadır. Habermas'ın kamusal alan ve iletişimsel eylem kuramı, demokratik toplumlarda ortak meselelerin tüm toplumsal grupların katılımıyla tartışılabileceği kapsayıcı bir kamusal alan idealini öngörür (Habermas, 1996). Oysa Bulgaristan örneğinde Türk azınlığın dil ve kimlik talepleri, çoğunluk toplumunca paylaşılan "ortak meseleler" olarak görülmemekte; bu konular ana akım kamusal tartışmaların dışında bırakılmaktadır. Habermasçı açıdan bakıldığında, azınlığın kendi sesini duyurabileceği kamusal iletişim kanallarının zayıf olması nedeniyle Türk azınlığın öznel gereksinimleri demokratik irade oluşumu süreçlerine yansımamaktadır. Fraser ise Habermas'ın tek bir kamusal alan varsayımını eleştirerek, modern toplumlarda ezilen grupların kendilerine ait *karşı-kamusal alanlar* geliştirdiğini belirtir (Fraser, 1990). Nitekim Bulgaristan Türkleri de tarihsel olarak ana akım kamuda temsil edildikleri veya yanlış temsil edildikleri durumlarda, kendi

dernekleri, yayın organları ve siyasi hareketleri aracılığıyla alternatif kamusal mecralar yaratmışlardır. Örneğin geçmişte Türkiye’de kurulan göçmen dernekleri ya da Bulgaristan’da Türkçe yayımlanan yerel gazeteler, Türk azınlığın taleplerini duyurabildiği ayrı birer karşı-kamusal alan işlevi görmüştür. Ancak Fraser’ın vurguladığı gibi, karşı-kamusalıklar çoğunluk kamusundan yalıtılmış kaldıkları sürece eşit yurttaşlık için yeterli değildir; esas çözüm, farklı toplulukların taleplerinin genel kamusal alanda tanınması ve müzakere edilmesidir (Fraser, 1990). Bu noktada Taylor’ın *tanınma siyaseti* kavramı açıklayıcı bir çerçeve sunar. Taylor (1994), modern toplumlarda bir grubun kültürel kimliğinin kamusal alanda tanınmamasının o grup üzerinde ciddi ruhsal ve toplumsal yaralar açan bir “yanlış tanıma” sorunu olduğunu vurgular. Bulgaristan’daki otokton ulusal Türk azınlık örneğinde, kolektif kimliğin resmen tanınmaması –Türkçenin kamusal konumdan yoksun bırakılması, anayasal düzlemde azınlık kavramının yer almaması, tarihsel travmaların görmezden gelinmesi gibi– azınlık üyelerinde “tanınmama” duygusu yaratmaktadır. Bu durum, Taylor’ın kavramsallaştırmasıyla, azınlık açısından bir saygınlık eksikliği sorunudur ve giderilmediği takdirde toplumsal bütünleşmeyi zedeleyebilir (Taylor, 1994). Habermas da benzer biçimde demokratik iletişimin önkoşulunun tüm toplumsal grupların eşit saygı ve anlayışla kamusal söyleme katılması olduğunu savunur (Habermas, 1996). Oysa Bulgaristan’da Türk azınlığın kolektif talepleri, çoğunluk nezdinde tam anlamıyla meşru vatandaşlık talepleri olarak kabul görmemekte; bunun yerine baskın milliyetçi söylemde zaman zaman “ayrıcılık talebi” ya da “ulusal güvenliğe tehdit” olarak çarpıtılıp reddedilmektedir. Bu tür söylemsel engeller, azınlık mensuplarının kamusal tartışmalara *iletimsel akıl yürütme temelinde* katılım imkânını kısıtlamaktadır.

Sonuç olarak Bulgaristan’daki Ombudsmanlık kurumu ve benzeri mevcut mekanizmalar, azınlık haklarının korunması konusunda yapısal bir boşluk bırakmaktadır. Ombudsman, bireysel hak ihlallerine karşı önemli bir başvuru mercii olsa bile Türk azınlığın dilsel ve kültürel kolektif taleplerini kapsayacak bir yetkiyle donatılmamıştır. Böylece azınlık sorunlarının çözümü bütünüyle siyasi karar alıcılara ve toplumsal duyarlılığa terk edilmektedir. Habermas’ın kamusal alan kuramı bizlere, ancak çoğulcu ve katılımcı bir iletişim ortamında azınlıkların sesinin duyulabileceğini göstermektedir. Taylor’ın tanınma siyaseti yaklaşımı, Türk azınlığın kamusal alanda eşit saygı görebilmesi için kurumsal düzenlemelerin şart olduğuna işaret etmektedir. Fraser’ın karşı-kamusal alan kavramı ise eğer mevcut süreci değiştirecek reformlar gerçekleşmezse Türk azınlığın kendi alternatif mecralarında konuşmaya devam edeceğini öngörmektedir. Nitekim Avrupa Birliği kurumları da Bulgaristan’a ulusal azınlıkların haklarına ilişkin kapsamlı yapısal iyileştirmeler yapmasını tavsiye etmektedir (Council of Europe, 2020). Özellikle eğitimde anadilin kullanımı, yerel yönetimlerde çift dilli hizmetlerin sağlanması, medya ve kültürel temsil konularında atılacak adımlar, Türk azınlığın tanınma ve katılım yönündeki meşru beklentilerinin karşılanmasına önemli katkı sunacaktır. Aksi takdirde Ombudsmanlık gibi bireysel temelli çözümler, azınlıkların kronik sorunlarını gidermede yetersiz kalmaya devam edecektir. Gerçek anlamda kapsayıcı bir vatandaşlık için hem hukukî düzlemde (anayasal ve yasal güvenceler) hem de kurumsal düzlemde (örneğin özel bir azınlık ombudsmanı oluşturulması) yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu tür adımların, Bulgaristan’da çoğulcu demokrasi kültürünün derinleşmesiyle birlikte atılması halinde, Türk azınlık mensuplarının ülkenin eşit ve saygın vatandaşları olarak tam anlamıyla kabul görmelerine zemin hazırlanabilecektir.

5. VAKALAR VE OMBUDSMANIN ROLÜ

Önceki bölümlerde ortaya konulduğu üzere, Bulgaristan Ombudsmanlığının ulusal Türk azınlığa ilişkin faaliyetleri kurumsal söyleminde kapsayıcılık ve eşit vatandaşlık vurgularıyla biçimlenmektedir. Özellikle Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere yapılan ziyaretler ve buralarda verilen demeçler, Ombudsmanlığın azınlık sorunlarını genellikle genel toplumsal adalet ve insan hakları çerçevesinde ele aldığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Bulgaristan'da anadil öğrenimi hakkı dışında ulusal azınlıklara kolektif haklar tanıyan kapsamlı bir yasal çerçevenin bulunmaması bağlamında anlaşılabilir (Council of Europe, 2020). Dolayısıyla Ombudsman, Türk azınlığa dair meseleleri doğrudan "azınlık hakları" söylemiyle değil, bireysel haklar ve kurumsal kapsayıcılık söylemiyle işlemeyi tercih etmektedir.

Nitekim bazı Ombudsmanların görev dönemlerinde azınlık şikâyetlerine daha duyarlı bir tutum sergilendiği görülür. Özellikle Maya Manolova'nın Ombudsmanlık yaptığı 2015–2019 döneminde Roman, Türk ve Pomak topluluklarının dile getirdiği sorunlar kamu gündemine taşınmış; bu gruplara yönelik hak ihlalleriyle daha yakından ilgilenilmiştir.

Aşağıda, Ombudsmanlığın Türk azınlık haklarıyla ilgili rolünü örneklediren dört temsili vaka, kronolojik sırayla (yeniden eskiye) ele alınmaktadır:

Ad İadesi Girişimi (2023): Bulgaristan'da 1980'lerde Türk azınlığa karşı uygulanan *ad-kırımı* politikasının mağdurlarının adlarını geri alabilmesi yönünde Ombudsmanlığın son dönemde üstlendiği simgesel bir girişim bulunmaktadır. 19 Nisan 2023'te Ombudsman Prof. Diana Kovaçeva, Bursa-Türkiye merkezli Bulgaristan Türklerinin kurduğu bir sivil toplum kuruluşunun (BAHAD) temsilcileriyle Sofya'da bir araya gelerek sözde "yeniden doğuş süreci" olarak anılan 1984–1989 dönemi *ad-kırımı* uygulaması sırasında zorla değiştirilen Türk adlarının iadesi meselesini görüşmüştür; bu toplantıda geçmişte yaşanan hak ihlallerinin resmî düzeyde tanınması ve mağdurların doğma adlarına kavuşabilmeleri için atılması gereken adımlar tartışılmıştır (Bulgaristan Ombudsman, 2024: 396). Ancak Ombudsmanlığın bu görüşmeyle ilgili raporunda daha önce meclisin kabul ettiği *etnik temizlik* ya da resmi olarak dile getirilmiş olan *etnik soykırım* terimleri yerine sözde "yeniden doğuş" ifadesi kullanılmaktadır. Buna rağmen, söz konusu girişim, Ombudsmanlık kurumunun salt güncel şikâyetlerle sınırlı kalmayıp geçmiş mağduriyetlerin onarılması ve azınlık toplumuyla devlet arasındaki güvenin tesisine yönelik de rol alabileceğini göstermektedir; ilerleme sağlanması hâlinde Türk azınlık mensuplarının kimliklerinin tanınması ve onurlandırılması yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır. Ombudsman'ın bu yöndeki desteği ise uzun yıllar kamusal alanda "sessizleştirilen" azınlık travmalarının (Özkan, 2024b) görünür kılınmasına katkı sunmaktadır.

Türkçe'nin Resmi Kamusal Alanda Kullanımı Davası (2013-2023): Bulgaristan'daki Türk siyasetçi Lütvi Mestan, Mayıs 2013'teki bir seçim mitinginde yaklaşık olarak yedi dakika boyunca Türkçe konuştuğu için idari para cezasıyla cezalandırılmış; bu cezaya karşı açtığı davalarda Bulgaristan'daki mahkemeler 2014 yılı sonuna dek itirazlarını reddederek cezayı ve ilgili yasağı hukuka uygun bulmuştur. Mestan, iç hukuk yollarının sonuçlanmasının ardından 12 Mayıs 2015'te AİHM'ye başvuruda bulunmuştur. Başvuru yıllar sonra hükümete tebliğ edilmiş ve incelenebilmiştir (AİHM, davayı 2021'de ele aldı). Yıllarca süren AİHM süreci sonunda mahkeme, 2 Mayıs 2023'te kararını vererek seçim kampanyasında resmi dil dışında bir dil kullandığı için başvurucuya ceza

uygulanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Bulgaristan'daki azınlık dilinin kamusal alanda kullanımına dair kısıtlamaların, Avrupa İnsan Hakları standartları karşısındaki durumunu somutlaştırmak adına, söz konusu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2023 tarihli Mestan/Bulgaristan kararı dikkat çekicidir. Karar neticesinde AİHM, başvurucuya manevi tazminat ve yargılama gideri ödenmesine hükmetmiş; daha önemlisi, Bulgaristan'ın ifade özgürlüğünü ihlal eden bu yasal durumu düzeltmek için seçim kanununu değiştirmesi gereğine işaret etmiştir. Sonuç olarak 2023 - Mestan/Bulgaristan kararı, ifade özgürlüğü ve azınlık hakları bakımından büyük önem taşımaktadır. Mahkeme, kamusal alanda azınlık dilinin kullanımını bütünüyle yasaklayan tedbirlerin, resmi dili koruma amacıyla dahi olsa, demokratik çoğulculuk ilkesi karşısında meşru görülemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Böylece bu karar, ulusal hukuk düzenlemelerinin Avrupa İnsan Hakları standartlarıyla uyum içinde olması gerektiğini hatırlatan normatif bir çerçeve sunmaktadır. AİHM, Avrupa Konseyi üyesi 37 ülkenin mevzuatını karşılaştırmalı olarak incelemiş ve benzer dil yasaklarının sadece Bulgaristan ile Ukrayna'da bulunduğunu kaydederek böylesi mutlak bir düzenlemenin demokratik değerlere aykırı olduğunu göstermiştir. Bu karar, 2024 tarihli Ombudsmanlık raporunda da raporlandırılmıştır (Bulgaristan Ombudsman, 2024: 289).

Kırcaali Ziyareti Vakası (2019): Ulusal Ombudsman Maya Manolova'nın Nisan 2019'da geniş Türk nüfusuna sahip Kırcaali kentine gerçekleştirdiği ziyaret, Ombudsmanlığın farklı toplumsal kesimleri ortak vatandaşlık paydasında buluşturma çabasına iyi bir örnek sunmaktadır. Manolova, "Herkes İçin Paskalya" (Velikden za vseki) adlı ulusal bir sosyal kampanya kapsamında yerel yöneticilerle birlikte Kırcaali'de hem kilisede hem de camide ihtiyaç sahibi yurttaşlara gıda yardımı dağıtmıştır. Böylece Hristiyanların Paskalyası ile Müslümanların Ramazan ayı arifesinde yapılan yardımlar ortak bir dayanışma zemini üzerinde birleştirilmiştir. Manolova, Kırcaali'nin "tesadüfen seçilmiş bir yer olmadığını, en değer verilen ortaklardan biri olduğunu" belirterek farklı etnik ve dinî toplulukların da ulusal dayanışma kampanyasının ayrılmaz parçası olduğunu vurgulamıştır. Kırcaali Belediye Başkanı Hasan Azis de etkinlikte belediye başkanı, papaz ve müftünün bir araya gelip bayramları birlikte kutlamasının ve ihtiyaç sahiplerine el uzatmasının önemine değinerek verilen birlik mesajını pekiştirmiştir (Kmeta.bg, 2019). Bu söylemde etnik veya dinî farklılıklar açıkça telaffuz edilmemekle birlikte örtük biçimde güçlü bir toplumsal uyum ve "komşuluk" vurgusu yansıtılmaktadır. Nitekim Manolova da bu ziyareti bir "azınlık sorunu" olarak değil, yoksulluk ve düşük emekli maaşları gibi tüm toplumu ilgilendiren evrensel bir sosyal adalet meselesi olarak ele almış; devlet kurumlarını yaşlılara daha fazla destek vermeye çağırmıştır. Ayrıca Ombudsmanın cami ziyareti sırasında bölge müftüsünden hediye olarak aldığı Bulgarca mealli Kur'an-ı Kerim ve "İslam Şiddete Karşı" kitabı, simgesel düzeyde karşılıklı tanıma ve saygı mesajı taşımaktadır. Bu tür kamusal sahnelemeler, Bulgaristan'da geçmişte yaşanmış gerilimler/şiddetler düşünüldüğünde, devlet kurumunun, Ombudsmanın da rol oynamasıyla birlikte yeni bir söylemle – hoşgörü ve eşitlik söylemiyle – ortaya çıkma çabasını göstermektedir.

Todorovo Okulu Vakası (2017): Ombudsman Manolova'nın Temmuz 2017'de Razgrad iline bağlı, nüfusunun çoğunluğu Türk olan Todorovo köyündeki tek ilkokulun "yetersiz öğrenci sayısı" gerekçesiyle kapatılmasına karşı köy halkının 570'den fazla imzalı dilekçeyle Ombudsmana başvurması üzerine devreye girmesi, Ombudsmanlığın bireysel başvuru mekanizmasını kullanarak kolektif bir azınlık çıkarını savunabileceğinin önemli bir göstergesidir (BNR, 2017; Bulgaristan Ombudsmanı, 2017). Manolova bizzat

köye giderek vatandaşların taleplerini dinlemiş; okulun kapatılmaması için Milli Eğitim Bakanı ve Meclis Eğitim Komisyonu ile görüşerek hükümet ve parlamento politikalarının küçük yerleşim yerlerinde okulları kapatmaktan ziyade korumaktan yana olduğunu vurgulamıştır (Actualno, 2017). Böylece yerel bir azınlık talebi ulusal eğitim politikası söylemine tercüme edilerek meşrulaştırılmıştır. Manolova ayrıca köy halkını sergiledikleri demokratik katılımcılıktan ötürü tebrik ederek protestolarını meşru bir vatandaşlık hakkı zeminine oturtmuştur (BNR, 2017; Bulgaristan Ombudsmanı, 2017). Nihayetinde Ombudsmanın kararlı tutumu sayesinde Milli Eğitim Bakanlığı, yerel kapatma kararını iptal etmiş; Todorovo okulunu "korunan okul" statüsüne alarak okula ek maddi kaynak tahsis etmiştir (BNR, 2017; Bulgaristan Ombudsmanı, 2017; Actualno, 2017). Bu süreçte Manolova, okulun kapatılmasını savunan yerel yöneticilere itirazlarını yüksek sesle dile getirmekten de çekinmemiş; gereken durumlarda çatışmacı bir üslup benimseyebileceğini göstermiştir (Actualno, 2017). Bu durum, Ombudsman'ın söyleminde gerektiğinde mücadeleci bir ton kullanabildiğini, azınlık topluluğun bireysel düzlemdeki talebini kamu otoritesine karşı güçlü biçimde savunabildiğini gösterir. Böylece kurumsal söylem, yalnızca yumuşak bir arabuluculuk dili değil, hak ihlali gördüğü yerde çatışmacı bile olabilen bir hak savunuculuğu diline de sahip olabileceğini ortaya koymuştur.

Yukarıdaki vakaların eleştirel söylem analizi, Ombudsmanlık kurumunun Türk azınlık konularında çoğunlukla örtük fakat kapsayıcı bir dil kullandığını ortaya koymaktadır. Doğrudan etnik vurgular yapılmasa da farklı kimlikler her örnekte ortak mağduriyetler ve ortak vatandaşlık söylemi içinde bir araya getirilmektedir. Kırcalı örneğinde dinî ve kültürel farklılıklar, yoksulluk ve yaşlılık gibi toplumsal sorunlar ekseninde ortak bir dayanışma paydasına taşınmış; Todorovo örneğinde ise azınlık topluluğun eğitim talebi, herkes için geçerli olan eğitim hakkı söylemine çevrilmiştir. Benzer bir biçimde 2023 yılındaki ad iadesi girişimi ve 2013'den beri süren ve 2023'te sonuçlanan Türkçe konuşma davasında da azınlık talepleri, tarihsel adalet ve insan hakları normları çerçevesinde dile getirilmiştir. Bulgaristan'ın politik-kültürel bağlamında bu söylemsel yönelim stratejik bir uyarlanmaya işaret etmektedir: Ombudsmanlık, azınlık haklarını savunurken bile bu hakları bireysel haklar repertuarı ve evrensel vatandaşlık söylemi içinde ifade etmeyi tercih etmektedir. Benzer bir biçimde Türk azınlığı mensupları da haklarını ararken genellikle insan hakları söylemini ve evrensel dili tercih etmektedir. Böylece Ombudsmanlık kurumu, bir yandan Türk azınlığın maruz kaldığı sorunları görünür kılıp çözüm ararken, diğer yandan da resmî söylemin ve baskın kültürel kodların çizdiği sınırlar içinde kalarak girişimlerinin meşruiyetini korumaktadır.

Öte yandan, Ombudsmanlığın bu yaklaşımla kolektif azınlık haklarını güvence altına alma konusunda yapısal bir sınırla karşı karşıya olduğu belirtilmelidir. Ombudsman tarafından ele alınan meseleler genellikle tekil sorunlar etrafında yoğunlaşmaktadır; örneğin bir okulun kapatılmaması ya da dinî bayramlarda yardım organizasyonu gibi. Bu tür adımlar ilgili azınlık topluluğuna somut yararlar sağlasa da, azınlıkların anadil eğitimi, dinî pratikler veya siyasal temsil gibi daha kapsamlı kolektif taleplerini karşılayacak kalıcı kurumsal düzenlemeler getirememektedir. Nitekim Bulgaristan'da azınlıklara kültür, medya, kamusal kurumlarda dil kullanımı veya siyasal katılım alanlarında özel haklar tanınmamış olması (Council of Europe, 2020), Ombudsmanlığın hareket alanını ayrımcılığın önlenmesi ve eşit muamele sağlanması gibi bireysel hak ihlalleriyle sınırlı tutmaktadır. Eleştirel bir perspektiften bakıldığında Ombudsman söyleminin mevcut düzeni kökten dönüştürmeye yönelen radikal bir

söylemden ziyade, var olan yasal çerçeve içinde iyileştirmeler sağlamaya çalışan reformist bir çizgide kaldığı söylenebilir. Benzer bir biçimde Türk azınlığı mensupları da bu çerçeveye büyük ölçüde uyumlu davranmaktadır.

Bununla birlikte, ele aldığımız vakalar doğru stratejiler izlendiğinde Ombudsmanlık kurumunun dolaylı da olsa kolektif azınlık çıkarlarının korunmasına katkı sunabileceğini göstermektedir. Örneğin Manolova'nın Kırcaali ve Todorovo girişimleri, bireysel başvuru mekanizmasının topluluk düzeyinde yankı uyandıran sonuçlar doğurabildiğine işaret etmektedir. 2023'teki *Türkçe Ad İadesi Girişimi* ve *Türkçe Konuşma Davası Sonucu* ise, azınlık mensuplarının insan hakları bağlamındaki etkin ve kararlı mücadelesinin kısmi de olsa olumlu sonuçlar ortaya çıkarabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak Bulgaristan Ombudsmanının otokton ulusal Türk azınlığa ilişkin söylem ve girişimleri, devletin resmî söylemine yeni bir duyarlılık boyutu eklemektedir: Etnik ve dinî farklar, ortak vatandaşlık paydasında kapsanarak ortak bir kamusal dil yaratılmaya çalışılmaktadır. Doğrudan kolektif hak taleplerine başvurmak yerine daha dolaylı ve incelikli bir hak savunuculuğu stratejisi izleyen bu yaklaşım, ülkenin tarihsel mirasının çizdiği dar alanda azınlık hakları için mümkün olduğunca alan açmayı hedeflemektedir. Ancak kapsamlı yasal reformlar ve güçlü bir siyasi irade olmadıkça Ombudsmanlığın azınlık hakları konusundaki etkisinin kaçınılmaz olarak sınırlı kalacağı açıktır.

6. OMBUDSMAN İLE AZINLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: KÜLTÜREL SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Bourdieu'nün (1977) geliştirdiği habitus ve simgesel iktidar kavramları, Bulgaristan Ombudsmanlık kurumu ile Türk azınlık arasındaki ilişkiyi derinden anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Habitus, tarihsel deneyimlerle şekillenen ve bireylerin algı ve eylemlerini yönlendiren yerleşik eğilimler toplamıdır. Bu bağlamda, geçmişte özellikle 1980'lerde uygulanan ve *ad-kırımı* ile *etnik sorkırma* kadar varan zorla asimilasyon politikaları ve ayrımcı uygulamalar, Türk azınlık topluluğunda devlet kurumlarına karşı temkinli bir habitus geliştirmiştir. Benzer bir biçimde çoğunluk toplumunun habitusu da uzun süre ulus-devlet söylemiyle pekişmiş ve etnik farklılıklara mesafeli bir bakışla biçimlenmiştir. Bu karşıt habitusların kesişiminde faaliyet gösteren Ombudsman için Bourdieu'nün simgesel iktidar kavramı açıklayıcıdır. Simgesel iktidar, iktidar sahiplerinin kendi dünya görüşlerini topluma meşru ve evrensel bir gerçeklik olarak dayatma kapasitesidir. Geçmişte Bulgar devleti simgesel iktidarını Türk azınlığın kimliğini denetlemek için kullanmış; örneğin, *ad-kırımı* politikalarıyla kültürel tahakküm uygulamıştır. Bu durum azınlığın kolektif belleğinde derin travmalar bırakmıştır (Özkan, 2024b). Demokratik dönemde Ombudsman ise bu denklemde farklı bir simgesel rol üstlenir: azınlık mensuplarının şikâyetlerini resmen tanıyıp çözmeye çalışarak daha önce dışlanmış deneyimleri kamusal alanda görünür ve meşru kılar. Böylelikle Ombudsman, çoğunluğun sorgusuz kabullerine (doxa) meydan okuyarak azınlıkların maruz kaldığı haksızlıkların dilini resmî söyleme dahil etmeye çalışmaktadır. Ancak Ombudsmanlığın yaptırım gücünün sınırlı oluşu, yerleşik iktidar ilişkilerini tamamen kıramayacağı anlamına gelir. Hukuken bağlayıcı kararlar alamadığı için kurum otoritesini büyük ölçüde sahip olduğu simgesel sermayeye, yani toplumsal güven ve meşruiyete dayandırmak zorundadır. Nitekim bazı araştırmalar, siyasi baskıların ve kültürel önyargıların Ombudsmanları hassas azınlık meselelerinde temkinli davranmaya

ittigini ortaya koymaktadır; bu da Ombudsmanlığın içinde bulunduğu iktidar alanındaki sınırları gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, habitus ve simgesel iktidar kavrayışı Ombudsman-azınlık ilişkisinin derindeki kültürel eğilimler ve güç mücadeleleriyle biçimlendiğini ve kalıcı ilerleme için hem azınlık hem de çoğunluk habituslarında dönüşüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Swidler'ın (1986) "kültür bir araçlar takımıdır" yaklaşımı, Ombudsman ile Türk azınlık etkileşimini kültürel stratejiler ve pratikler üzerinden anlamaya yardımcı olur. Swidler'a göre kültür, insanların eylemlerinde kullandıkları simgeler, öyküler ve dünya görüşlerinden oluşan bir repertuvardır; eyleyiciler bu repertuvardan stratejik biçimde yararlanır (Swidler, 1986). Nitekim Bulgaristan'da hem Ombudsmanlık kurumu hem de azınlık topluluğu, taleplerini meşrulaştırmak ve etki yaratmak için kültürel araçları bilinçli bir biçimde kullanmaktadır. Örneğin, Ombudsmanın Kırcaali'de Paskalya ve Ramazan bayramlarını ortak bir yardım etkinliğinde birleştirmesi farklı kültürel simgelerin bir arada kullanımına iyi bir örnektir ve toplumda birlik beraberlik duygusunu pekiştirmeyi hedefleyen simgesel bir adımdır. Benzer biçimde Razgrad'ın Todorovo köyünde Türk azınlık mensupları, okulun kapatılmasına yönelik itirazlarını doğrudan etnik ayrımcılık suçlamasıyla değil, evrensel "eğitim hakkı" söylemiyle dile getirmiş; Ombudsman da bu yerel meseleyi ulusal eğitim politikası söylemine çevirerek genel bir hak talebi çerçevesine oturtmuştur. Her iki örnek de mevcut kültürel motiflerin (dinî bayramlar, eğitim ve adalet idealleri gibi) stratejik kullanımının eylemlere geniş toplumsal meşruiyet ve destek kazandırabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Ombudsman-Türk azınlık ilişkisi, kültürün pasif bir arka plan değil, eyleyicilerle etkin bir biçimde kullanılan bir araçlar takımı olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel repertuvarın ustalıkla kullanımı sayesinde azınlık hakları mücadelesi, doğrudan çatışmacı bir söyleme girmeden toplumun paylaştığı evrensel değerler üzerinden ilerleyebilmektedir.

Alexander'ın (2003) "güçlü program" yaklaşımı, Ombudsman-azınlık ilişkisini kolektif anlam sistemleri düzeyinde incelemeyi sağlar. Bu yaklaşıma göre kültürel yapılar (simgeler, anlatılar, ritüeller) toplumsal yaşamı biçimlendirmede özerk ve etkindir. Bu perspektiften bakıldığında Ombudsmanlık kurumunun Türk azınlıkla ilişkisi bir dizi simgesel performans ve anlatı üzerinden okunabilir; Ombudsmanın kamusal etkinlikleri ve açıklamaları daha geniş bir toplumsal bütünleşme anlatısının parçasıdır. Örneğin, farklı etnik-dinî bayramların birlikte kutlanması ya da Ombudsmanın Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere yaptığı ziyaretlerde "eşit vatandaşlık" vurgusu, topluma güçlü bir kolektif temsil sunar: azınlık ve çoğunluk, ortak bir ulusal kimlik ve değerler bütünü içinde birleşmiş olarak tasvir edilir. Tarihsel olarak Bulgar kolektif belleğindeki "biz" (çoğunluk) ve "öteki" (azınlık) ikiliğinin yerine, bu tür ortak ritüeller ve söylemler aracılığıyla kapsayıcı bir "biz" anlatısı inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu yeni anlatı, toplumsal bütünleşme için gerekli paylaşılan anlamları yaratmayı hedefler ve Türk azınlığın vatandaşlık deneyimini güçlendirerek daha kapsayıcı bir ulusal kimlik inşasına katkı yapabilir. Eğer bu anlatılar toplum nezdinde karşılık bulur ve kurumsallaşırsa kültürel dönüşüm de gerçekleşebilir (Alexander, 2003). Ancak bu simgesel mücadele tek taraflı değildir; azınlık haklarına yönelik adımları "ayrıcılık" söylemiyle değersizleştirmeye çalışan dirençli anlatılar da mevcuttur. Dolayısıyla Ombudsmanın çizdiği kapsayıcı anlatının başarıya ulaşması, toplumdaki rekabet halindeki kültürel kodlar ve temsil biçimleri arasında üstün gelmesine bağlıdır.

Üç farklı kültürel sosyoloji yaklaşımından (Bourdieu, Swidler, Alexander) yararlanmak, Ombudsmanlık kurumu ile Türk azınlık ilişkisini çok boyutlu olarak

kavramamıza yardımcı olmaktadır. Ancak bu kültürel analizlerin daha kapsamlı bir çerçeveye oturması için tarihsel sosyoloji (Skocpol, 1979; Tilly, 1992) ve iletişimsel kamusal alan kuramlarıyla da desteklenmesi gerekmektedir. 1989 sonrası demokratikleşme ve geçmiş azınlık politikalarının mirası gibi uzun vadeli yapısal dinamikler de bu ilişkinin biçimlenişinde belirleyici olmuştur. Habermas'a (1996) göre demokratik bir yönetimin temel koşulu, tüm vatandaşların kamusal tartışmalara eşit katılımıdır; bu açıdan Ombudsman, azınlık vatandaşların sesini kamusal alana ileten bir mekanizma işlevi görür. Fraser'ın (1990) karşı-kamusal alan kavramı ise, dışlanan grupların kendi söylem alanlarını oluşturup çoğunluğa karşı kolektif çıkarlarını savunabildiğine işaret eder. Bu bakışla Ombudsman bir yandan azınlık taleplerini resmî kamusal alanda dillendirirken, diğer yandan azınlığın alternatif kamusal alanlarındaki söylemleri ana akım siyasete taşıyabilir; bu, azınlık perspektifinin toplum nezdinde duyulup ciddiye alınması açısından önemlidir. Taylor'a (1994) göre bir grubun kamusal alanda tanınmaması veya yanlış tanınması o gruba yönelik simgesel bir baskıdır; bu çerçevede Ombudsman'ın, bireysel başvurularla bile Türk azınlık şikâyetlerini görünür kılıp çözüm araması, devletin bu topluluğu tanımaya başladığını gösterir ve azınlık üyelerinin eşit vatandaşlık algısını pekiştirerek özsaygı ile aidiyet duygularını güçlendirebilir.

Sonuç olarak, kültürel, tarihsel ve iletişimsel yaklaşımların bileşimi Ombudsman-azınlık ilişkisine bütüncül bir perspektif kazandırmakta; bu ilişkinin kalıcı başarısı ise kültürel değişimle yapısal reformların ve kapsayıcı kamusal diyalog imkânlarının eşzamanlı ilerlemesine bağlıdır. Ombudsmanlık kurumu hem geçmişten miras kalan engelleri aşmaya çalışan bir reform eyleyicisi hem de yeni bir kamusal söylem oluşturarak toplumsal farkındalığı artıran bir kültürel eyleyici olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla bu ilişkide ilerleme sağlanabilmesi için kültürel değişim, yapısal dönüşüm ve kapsayıcı kamusal iletişim adımlarının eşzamanlı olarak uygulanabilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Bulgaristan'da Ombudsmanlık kurumu ile ulusal Türk azınlık arasındaki ilişki, derin tarihsel travmaların ve güncel kültürel önyargıların etkisini taşıyan bir toplumda azınlık haklarının korunmasının yapısal ve söylemsel sınırlarını ortaya koymaktadır. Bireysel başvuru temelli bu mekanizma, geçmişte kimliği baskılanmış bir topluluğun kamusal alanda hak arama deneyimini kurumsallaştırarak önemli bir kazanım yaratmış olsa da kolektif düzeydeki adalet taleplerini karşılamadaki yetersizliği dikkat çekicidir. Ombudsmanlığın sınırlı yetki ve yaptırım gücü, azınlık hak ihlallerinin derinlere kök salmış yapısal boyutlarını dönüştürmeye yetmezken; çoğunluk toplumunun yerleşik zihniyet kalıpları ve önyargıları da bu girişimlerin etkisini dar bir çerçeveye hapsetmektedir.

Kültürel ve iletişimsel düzlemde Ombudsmanlığın işlevi, tanınma siyaseti ve kamusal alan kuramlarının keşişiminde anlaşılabilir. Ombudsmanlığın izlediği kapsayıcı dil ve sergilediği simgesel eylemler, Habermas'ın kamusal alan ve Taylor'ın tanınma siyaseti kavrayışlarıyla örtüşecek biçimde, azınlık topluluğunun kamusal görünürlüğüne ve saygınlık talebini desteklemektedir. Resmî makamların geçmişte sessizleştirdiği deneyimler Ombudsman aracılığıyla kamu söylemine taşınmakta; böylece Fraser'ın işaret ettiği gibi, ayrıksı bir karşı-kamusal alana itilmiş azınlık perspektifi genel

toplumsal gündeme dahil olmaktadır. Alexander'ın kültürel sosyoloji perspektifiyle bakıldığında, Ombudsman'ın bu tür performatif girişimleri topluma paylaşılan yeni anlamlar sunarak geçmişin "biz" ve "öteki" ikiliğinin yerine daha kapsayıcı bir kolektif kimlik anlatısı yerleştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte azınlık haklarına yönelik her ilerici adımın "ayrıcalık" söylemiyle değersizleştirilmeye çalışılması, Ombudsman'ın çizdiği kapsayıcı anlatının toplum nezdindeki etkisini sınırlandıran ciddi bir söylemsel direnç oluşturmaktadır.

Son tahlilde, azınlık haklarının korunmasında kalıcı ilerleme sağlanabilmesi kültürel ve yapısal dönüşümlerin eşzamanlı gerçekleşmesine bağlıdır. Bourdieu'cu bir bakışla, hem azınlık hem de çoğunluk kesimlerin tarihsel deneyimlerle şekillenen habituslarında dönüşüm yaşanmadan Ombudsmanlık gibi aracı kurumların çabaları derinlemesine sonuç veremeyecektir. Swidler'ın işaret ettiği gibi kültür, eyleyicilerin stratejik biçimde kullandığı bir "alet çantası" işlevi görebilir. Nitekim evrensel değerler söylemine başvurulması gibi repertuvarlar kolektif taleplere geniş bir meşruiyet zemini sağlasa da bu tür hamlelerin toplumsal ve kurumsal düzeyde köklü bir dönüşüme yol açabilmesi için zihin dünyasında daha kapsamlı bir yenilenme gerekmektedir. Dolayısıyla Ombudsman, yalnızca bir denetim mercii değil, aynı zamanda toplumsal öğrenme ve dönüşüm sürecinin bir eyleyicisi olarak da görülebilir. Ancak onun öncülük ettiği reform ve söylem hamlelerinin başarısı, yerleşik güç ilişkileri ve kültürel anlam dünyaları arasındaki mücadeleye de bağlıdır. Kısacası, gerçek anlamda *kapsayıcı bir yurttaşlık düzenine* ulaşmak, simgesel alandaki (kültürel söylem ve temsil) dönüşümler ile yapısal alandaki (hukuki ve kurumsal) reformların uyumlu bir bütünselliğine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACTUALNO (2017). "Maya Manolova Otklikna na Protesta na Jiteli na s. Todorovo", https://www.actualno.com/society/maja-manolova-otklikna-na-protesta-na-jiteli-na-s-todorovo-news_622078.html (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- ALEXANDER, Jeffrey C. (2003). **The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology**, Oxford University Press.
- BENNETT, Andrew ve Jeffrey T. Checkel (Ed.) (2014). **Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool**, Cambridge University Press.
- BNR (2017). "Uçilişteto v Todorovo Nyama da Bide Zakrito", <https://new.bnr.bg/shumen/post/100852048/uchilishteto-v-todorovo-nama-da-se-zakrie#:~:text=протестиращите%2C%20че%20е%20разговаряла%20с,управител%20на%20Разград%20Гюнай%20Хюсмен> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- BOURDIEU, Pierre (1977). **Outline of a Theory of Practice**, Çev. R. Nice, Cambridge University Press.
- BULGARİSTAN OMBUDSMANI (2025). "20 years with Ombudsman in Bulgaria – Reputation, Responsibility, Unsurmountable Factor in Citizens' Rights Protection", <https://www.ombudsman.bg/en/n/20-years-with-ombudsman-in-bulgaria-reputation-responsibility-unsurmountab-2265> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- BULGARİSTAN OMBUDSMANI (2024). **Godişen Doklad za Deynostta na Ombudsmana Prez 2023 g.**, Sofia, https://www.ombudsman.bg/storage/pub/files/20240329135736_ГОДИШЕН%20ДОКЛАД%20НА%20ОМБУДСМАНА%20ЗА%202023%20Г..pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- BULGARİSTAN OMBUDSMANI (2017). "Ombudsmanit Maya Manolova Sprya Zakrivaneto na Uçilişteto v s. Todorovo", <https://www.ombudsman.bg/bg/n/ombudsmanat-a-manolova-sprya-zakrivaneto-961> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- COLLIER, David (2011). "Understanding Process Tracing", **PS: Political Science and Politics**, Cilt: 44, Sayı: 4, ss. 823-830, <https://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Understanding%20Process%20Tracing.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF BULGARIA (2023). **Constitution of the Republic of Bulgaria** (as amended SG No. 106/22 Dec 2023), <https://www.ombudsman.bg/en/p/constitution-of-the-republic-of-bulgaria-266> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- COUNCIL OF EUROPE (2024). **Fifth Opinion on Bulgaria of the Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities** (Adopted 29 May 2024, ACFC/OP/V(2023)001), <https://rm.coe.int/5th-op-bulgaria-en/1680b1c747> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

- COUNCIL OF EUROPE (2020). **Advisory Committee on The Framework Convention for The Protection of National Minorities**, <https://rm.coe.int/4th-op-bulgaria-en/16809eb483> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- DOĞAN, Kadir Caner ve Hasan Mahmut Kalkisim (2024). "Kamu Yönetiminde Bir Reform Alanı Olarak Ombudsman: Bulgaristan, Tayland ve Brezilya Örneği", **Ombudsman Akademik**, Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 15-46.
- ENNHRI (2021). "Ombudsman of the Republic of Bulgaria", European Network of National Human Rights Institutions, <https://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/07/Bulgaria.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- ENNHRI (2020). "Ombudsman of the Republic of Bulgaria", European Network of National Human Rights Institutions, <https://ennhri.org/wp-content/uploads/2020/06/State-of-the-Rule-of-Law-in-Europe-2020-Bulgaria.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- FAIRCLOUGH, Norman (2013). "Critical Discourse Analysis and Critical Policy Studies", **Critical Policy Studies**, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 177-197, <https://doi.org/10.1080/19460171.2013.798239> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- FRASER, Nancy (1990). "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy", **Social Text**, 25/26, ss. 56-80, <https://doi.org/10.2307/466240> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- HABERMAS, Jürgen (1996). **Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy**, Çev. William Rehg, The MIT Press.
- HAMMARBERG, Thomas (2010). **Report by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Following his visit to Bulgaria from 3 to 5 November 2009, CommDH(2010)1**, Strasbourg: Council of Europe, <https://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/Report%20by%20Thomas%20Hammarberg,%202009.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- KYMLICKA, Will (1996). **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, Oxford University Press.
- KMETA.BG (2019). "Manolova Dari 500 Paketa s Hrani na Hristiyani i Myusylmani", <https://kmeta.bg/manolova-dari-500-paketa-s-hrani-na-hristiyani-i-myusylmani/> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- KOMİSİYATA ZA ZAŞTİTA OT DİSKRİMİNATSİYA (KZD) (t.y.). "Za Nas", https://kzd-nondiscrimination.com/?page_id=7389 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- LLOYDD, Marnie (Ed.). (2005). **Ombudsman Institutions and Minority Issues - A Guide to Good Practice**, European Centre for Minority Issues (ECMI), https://www.files.ethz.ch/isn/30173/2005_March.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- NATIONAL STATISTICAL INSTITUTE (2022). "Etnokulturni Harakteristiki na Naselenieto Kim 7 Septemvri 2021 Godina", **Prebroyavane 2021**, <https://www.nsi.bg/file/24016/Census2021-ethnos.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

- ÖZKAN, Vildane (2024a). "Bulgar Oryantalizminde 'Türk köleliği' Damgası", **Alternatif Politika**, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 180-204, <https://doi.org/10.53376/ap.2024.07> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- ÖZKAN, Vildane (2024b). "Sessizliğin Sosyolojisi: Sosyalist Bulgaristan'da Uygulanan Etnik Soykırım Mağdurları Örneği", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 38, ss. 822-834, <https://doi.org/10.29000/rumelide.1439747> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- ÖZKAN, Vildane (2018). "Sıprotiva Sreštu İmetsida v Sotsialistiçeska Bulgariya", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 15, ss. 94-114, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/525951> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- RANGELOV, Iavor (2010). **Bulgaria's Struggle to Make Sense of EU Human Rights Criteria**, New York: Open Society Foundations, <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/10e20447-6e92-4680-9695-5ee1fc079180/bulgaria-roma-rights-20011001.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- SKOCPOL, Theda (1979). **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China**, Cambridge University Press.
- SWIDLER, Ann (1986). "Culture in action: Symbols and strategies", **American Sociological Review**, Cilt: 51, ss. 273-286, <https://www.asanet.org/wp-content/uploads/savvy/introtosociology/Documents/ASRSwidler1986.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- TAYLOR, Charles (1994). "The Politics of Recognition", Editör: Amy Gutmann, **Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition** (ss. 25-73), Princeton University Press.
- TILLY, Charles (1992). **Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992**, Basil Blackwell.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2022). **2021 Country Reports on Human Rights Practices: Bulgaria**, <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/bulgaria> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).
- VAN DIJK, Teun A. (2015). "Critical Discourse Analysis", Editörler: Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, Deborah Schiffrin, **The Handbook of Discourse Analysis** (ss. 466-485). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118584194.ch22> (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

